

تألیفات رازی در زمینه علوم پزشکی

تعداد مجلات این کتاب سی، بیست و هیجده ذکر شده که به صورت دایرة المعارف پزشکی از علوم یونانیان، ایرانیان و سایر ملل تا زمان رازی جمع آوری شده و قرن‌ها مورد استفاده پزشکان اروپا به ویژه در ایتالیا بوده است.

در کتاب حاوی تمامی بیماری‌ها و روش درمان آن تا زمان رازی ذکر شده و بهداشت و داروسازی و دیگر رشته‌های پزشکی مورد توجه قرار گرفته است. در این کتاب هم چنین مشاهدات و شرح حال بیماران که توسط رازی درمان شده‌اند، نقل گردیده است.

۲- منصورى

این کتاب در باب علم طب است و شامل ده مقاله می‌باشد. محمدبن زکریای رازی آن را به نام حاکم ری منصور بن اسحق بن احمد بن اسد تألیف نموده است که از جانب دومین پادشاه سامانی به حکومت ری منصوب گردیده بود.

اروپاییان به دلیل وجود مطالب پزشکی از زمان جالینوس تا دوران رازی در کتاب منصورى اهمیت خاصی برای آن قایل هستند. بخش هفتم کتاب در باب جراحی عمومی و بخش نهم آن در مورد امراض عمومی مورد توجه پزشکان اروپایی بوده و مدت‌ها در دانشگاه‌های ایتالیا تدریس می‌شده است.

کتاب منصورى شامل ده مقاله است که مقاله

اول درباره تشریح اعضای بدن، مقاله دوم درباره مزاج و اقسام آن، مقاله سوم درباره ادویه و اغذیه، مقاله چهارم در باب بهداشت بدن، مقاله پنجم درباره بیماری‌های چشم، گوش و

تألیفات ابوبکر محمدبن زکریای رازی دانشمند، حکیم و طبیب بزرگ ایران بسیار زیاد و متنوع می‌باشد به گونه‌ای که شمارش آن از دویست متجاوز است. این تألیفات به طور عمده در زمینه طب، فلسفه، کیمیا، حکمت، نجوم و هیأت است که معروف‌ترین آن‌ها، طب و شیمی می‌باشند.

در سال‌های گذشته علاوه بر شرح حال رازی، آثار، تألیفات و معرفی بعضی از کتاب‌های او مورد توجه قرار گرفته که امید است مطالعه آن برای همکاران محترم مفید بوده باشد. در سال جاری در پی آن هستیم که کتاب‌ها و تألیفات پزشکی رازی را به بررسی بنشینیم و تا حد امکان به معرفی مختصر این آثار پردازیم. از آنجا که تعداد این تألیفات بسیار و در حدود صد و چند عدد می‌باشد، در این سرمقاله به بخشی از آن پرداخته و بقیه را به فرصت‌های دیگر واگذار می‌کنیم.

منبع کلیه مطالب مربوط به این مقاله، کتاب مؤلفات و مصنفات ابوبکر محمدبن زکریای رازی، حکیم و طبیب بزرگ ایران تألیف دانشمند محترم و رازی شناس بزرگ قرن حاضر و عضو فرهنگستان علوم پزشکی ایران جناب آقای دکتر محمود نجم آبادی می‌باشد که امید است مورد توجه عزیزان همکار قرار گیرد.

۱- حاوی

کتاب حاوی که آن را الجامع الحاضر لصناعة الطب نیز می‌گویند. بزرگ‌ترین تألیف محمدبن زکریای رازی است که مدت‌ها مرجع علما و پزشکان اروپا بوده و بارها به چاپ رسیده است.

دندان و روش درمان آن‌ها، مقاله ششم درباره بهداشت مسافران، مقاله هفتم در مورد جراحی، مقاله هشتم در باب درمان مسمومیت‌ها، مقاله نهم در باب کلیه بیماری‌ها از سر تا پا و مقاله دهم درباره اقسام تب و روش درمان آن می‌باشد.

۳- مرشد

اسم این کتاب الفصول فی الطب و معروف به مرشد است. رازی در ابتدای این کتاب می‌گوید: «چون کتاب فصول بقراط را از حیث عدم نظم و تفصیل برای طالبین دانش و معلمین مشکل دیدم از این جهت بر آن شدم که این کتاب را تنظیم کنم تا طریقه آسان برای شاگردان باشد». کتاب مرشد دارای بیست و نه فصل است که در این فصول عناوینی چون ترکیب انسان، هواها و اقسام آن، ورزش و خواص آن، حمام، جماع و نزدیکی، ترکیب داروها، علت بیماری‌ها، نبض، تنفس و بهبود مورد توجه قرار گرفته است.

۴- طب الملوكی

این کتاب را رازی برای علی بن وهسوزان حاکم طبرستان نوشته و در آن درمان بیماری‌ها به وسیله غذا و نه داور ذکر شده است. رازی خود این کتاب را کتاب الخواص نامیده که ویژه پادشاهان و فرمانروایان است. این کتاب کم حجم و پرمحتوا است و به امراض سر، چشم، گوش، ریه، معده، کبد، طحال، کلیه، مفاصل، رحم، قلب و درمان آن‌ها اشاره دارد. در این کتاب هم‌چنین دستور تغذیه و خوردن میوه، مشروب و سایر دستورات بهداشتی و طبی ویژه شهریاران با کمال دقت و تخصص به رشته تحریر در آمده است.

۵- من لا يحضره الطبيب

این کتاب چنانچه از نام آن مشخص می‌گردد برای عموم مردم در زمان عدم دسترسی به

پزشک است و نام دیگر آن طب الفقرا می‌باشد. در این کتاب بیماری‌ها و علت اولیه آن مورد اشاره قرار گرفته و درمان آن‌ها به وسیله نوبه موجود شرح داده شده است.

کتاب من لا يحضره الطبيب دارای سی و شش باب است که عناوین زیر در این ابواب مور- بررسی قرار گرفته است:

سر درد، رعشه، بی حسی، صرع، مالخولیا. سرسام، نسیان، بیماری‌های چشم، گوش، بینی، لب‌ها و دهان، زکام، اسهال، چاقی، لاغری، سنگ کلیه و مثانه، درمان سوزش ادرار، درمان باه و زیادی احتلام، قاعده زن‌ها و درمان بیماری‌های رحم و مهبل، درمان نیش عقرب، رطیل و مار. شیخ صدوق ابن بابویه از علمای بزرگ شیعه نامگذاری کتاب من لا يحضره الفقیه را از این کتاب رازی اقتباس نموده است.

۶- کتاب الجدری و الحصبه (آبله و سرخک)

از آن جا که رازی اول کسی است که دو بیماری آبله و سرخک را به خوبی شناخته و از عهده وصف آن بر آمده، این کتاب مقام بالایی در عالم طب دارد.

مقالات این کتاب دوره کمون و سرایت و دوره بیماری و شدت و بحران آن و خطرات و عواقب و درمان بیماری و دوری از بیمار را شرح داده و جمیع مسایل مربوط به این دو بیماری را مانند مقالات پزشکی امروزی ذکر نموده است. کتاب الجدری و الحصبه دارای یک مقدمه و چهارده فصل است که در یک صد و دوازده صفحه در سال ۱۸۷۲ در بیروت به چاپ رسیده است.

۷- کتاب تقسیم و تشجیر

رازی در این کتاب به تقسیم بندی بیماری‌ها و علت آن‌ها پرداخته است. این کتاب شبیه کتاب من لا يحضره الطبيب می‌باشد که طبقه بندی

بیماری‌ها را مورد توجه قرار داده است.

۸- کتاب قراپادین

این کتاب به نام اقراپادین و هم‌چنین اقراپادین نیز ذکر شده است. رازی در مقدمه این کتاب می‌گوید: این کتاب را در مورد ادویه مرکبه نوشتم که مورد نیاز طبیب است که منظور همان داروهای ترکیبی است. کلمه قراپادین و تراپوتیک که هر دو به معنی اصول درمان است دارای ریشه یونانی می‌باشند. بنابراین، کتاب قراپادین در مورد درمان بیماری‌ها است. کتاب قراپادین دارای شصت و دو باب است که در این ابواب به شرح داروهای گوناگون جهت درمان بیماری‌ها اشاره شده است.

۹- کتاب الحصى فی الکلی و المئانه

این کتاب چنان که از نام آن پیدا است در باب مئانه و کلیه می‌باشد و علل، علایم آثار و دوره بیماری مورد بررسی قرار می‌گیرد. در این رساله، رازی علایم تشکیل سنگ را که تیرگی ادرار، ته نشین شدن مواد سنگی ادراری و حس سنگینی در شکم می‌باشند، به‌طور مشروح بیان می‌دارد.

۱۰- کتاب القولنج

در این کتاب انواع قولنج که در طب قدیم به معنی درد در کولون، کلیه، کبد و... تعریف شده بود مورد بررسی قرار می‌گیرد. این کتاب دارای هیجده باب است که عناوین زیر در این ابواب به چشم می‌خورد:

در تفصیل درد قولنج و تفاوت آن با دردهای مشابه، ضرورت آشنایی طبیب با این نوع درد، علایم قولنج شدید و قولنج ملایم، انواع قولنج‌ها و درمان آن‌ها، داروهای آسان‌کننده ثقل و سنگینی در قولنج، شیاف‌های مستعمل در قولنج، گرم کردن و حجامت و در آب نشستن به هنگام

قولنج، داروهای مسکن برای دردهای قولنجی، داروهای که باد را بیرون می‌ریزد، غذاها، میوه‌ها و آشامیدنی‌های مفید برای افراد مبتلا به قولنج، غذاها، میوه‌ها و آشامیدنی‌های مضر برای افراد مبتلا به قولنج.

۱۱- اوجاع المفاصل

از عنوان این کتاب مشخص می‌شود که موضوع آن نقرس و درد مفاصل است. این کتاب دارای بیست و یک باب می‌باشد که مهم‌ترین عناوین آن به شرح زیر است:

علل درد بندها، انواع درد بندها، درمان درد بندها به غیر از بند لگن، درمان درد بند لگن، عرق النساء و علاج آن، داروها و غذاهای مصرفی در درمان درد مفاصل، داروهای تخفیف‌دهنده درد بندها، علل ورم‌های سخت در مفاصل، ضمادهای داغ‌کننده بندها، داغ کردن بند لگن.

۱۲- سکنجبین

این رساله بسیار مختصر است و در باب منافع و خواص سکنجبین و موارد استعمال و تجویز آن در بیماری‌ها و اثر آن بر روی اعضای بدن می‌باشد. در گذشته در مورد این شربت مقالات و رساله‌های زیادی به رشته تحریر در آمده و بحث زیادی پیرامون سکنجبین وجود داشته، چنان که بوعلی سینا نیز رساله‌ای در این باب تألیف نموده است.

نسخه خطی این کتاب که در حال حاضر در دسترس است، نزدیک به صد سطر و قطع آن رحلی بزرگ می‌باشد.

در این مقال به ذکر همین تعداد از آثار پزشکی رازی بسنده می‌کنیم و امیدواریم در فرصت‌های بعدی سایر کتاب‌های این دانشمند بزرگ ایرانی را در زمینه علوم پزشکی معرفی نماییم.

دکتر سید محمد صدر